

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Бялого Гліба Анатолійовича на тему: «Матеріальна відповідальність у міжнародному праві: формування та реалізація», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»
«15» червня 2026 року**

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку міжнародних відносин характеризується зростанням кількості міжнародно-протиправних діянь, які спричиняють величезні матеріальні збитки державам, міжнародним організаціям та їхньому населенню, що актуалізує потребу в ефективних міжнародно-правових механізмах відповідальності та відшкодування завданої шкоди. Особливим каталізатором уваги до цієї проблематики стала повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, розпочата у 2014 році та переведена у відкриту фазу 24 лютого 2022 року, яка супроводжується систематичними порушеннями міжнародного права, міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, включно з воєнними злочинами, злочинами проти людяності та ознаками геноциду.

Масштаби руйнування інфраструктури, економічних втрат і людських страждань в Україні є безпрецедентними для Європи після Другої світової війни, а загальна сума збитків, за оцінками експертів, становить сотні мільярдів доларів США та продовжує зростати. Чинні міжнародно-правові інструменти відшкодування демонструють певні прогалини й обмеження, що зумовлює необхідність переосмислення класичних підходів до матеріальної відповідальності держав та розробки дієвих компенсаційних механізмів. Унікальною є й позиція України, яка водночас формує нові підходи до притягнення держави-агресорки до відповідальності – через створення спеціалізованого реєстру збитків та компенсаційних механізмів, - що робить

дослідження інституту матеріальної відповідальності не лише академічною, а й практико-прикладною потребою. Попри значні наукові напрацювання, в українській правовій науці бракує комплексних досліджень саме матеріальної відповідальності у міжнародному праві, що й визначає актуальність обраної теми.

Особиста участь автора в отриманні конкретних наукових результатів, викладених у дисертації. Дисертаційне дослідження є самостійним науковим доробком здобувача, у якому викладено авторське бачення теоретичних засад визначення та практики реалізації матеріальної відповідальності у міжнародному праві в сучасних умовах. Сформульовані в роботі положення, висновки та рекомендації одержано особисто автором на основі комплексного аналізу міжнародно-правових актів, доктринальних джерел і практики міжнародних судових та арбітражних органів.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень і рекомендацій. Висновки, пропозиції та рекомендації, представлені в дисертації, є обґрунтованими завдяки логічній структурі викладення матеріалу, послідовному виконанню визначених завдань та поетапному розкриттю проблематики – від теоретичних основ матеріальної відповідальності у першому розділі через аналіз її реалізації у міжнародно-правовій практиці у другому до дослідження сучасних викликів і перспектив розвитку у третьому. Послідовність наукового пошуку підкріплена узагальнюючими висновками до кожного розділу та фінальними висновками дисертації, де сформульовано авторське визначення матеріальної відповідальності, розмежовано її форми та окреслено напрями вдосконалення механізмів відшкодування шкоди Україні. Достовірність результатів додатково підтверджується апробацією основних положень у наукових публікаціях здобувача у фахових виданнях. Методологічну основу становить сукупність загальнонаукових і спеціально-правових методів: формально-правового, порівняльно-правового, історико-правового, діалектичного, системно-структурного та формально-логічного.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним монографічним дослідженням, у якому вперше у вітчизняній науці міжнародного права проаналізовано теоретичні засади визначення матеріальної відповідальності у міжнародному праві та практичні проблеми її застосування у сучасних умовах:

уперше:

- встановлено, що міжнародно-правова відповідальність виступає як один із найстаріших інститутів міжнародного права, що склався на базі звичаєво-правових норм – однак цей інститут класичного міжнародного права відрізняється від інституту, що сформувався в сучасному світі, бо у минулому відповідальність головним чином зводилася до обов'язку держави відшкодувати шкоду, заподіяну особі або майну іноземців, сьогодні він, по-перше, володіє суттєвими наробками у контексті свого міжнародно-правового наповнення договірної природи (розроблено міжнародно-правові договори, а також їх проекти); по-друге, основна увага в ньому приділяється юридичній відповідальності як держави загалом, так і її органів та посадових осіб;

- зазначається, що застосування норм міжнародно-правової відповідальності призводить до формування відповідної системи координат поведінково-діяльнісної спрямованості, а саме – виникнення нових міжнародно-правових відносин, які породжують, з одного боку, обов'язок держави-правопорушника припинити неправомірні дії, відновити порушене право потерпілої держави, відшкодувати заподіяну шкоду або піддатися санкціям, а з іншого – право потерпілої сторони вимагати від держави-правопорушника виконання цих обов'язків і отримати відповідне відшкодування та задоволення;

- обґрунтовується, що матеріальна відповідальність у міжнародному праві відрізняється від нематеріальної насамперед тим, що її предметом є конкретне відшкодування шкоди, завданої протиправними діями, яке може бути виражене у грошовій або речовій формі, – ба більше, цей інститут базується на фундаментальному принципі *reparatio in integrum* – повного

відновлення порушеного права або стану, який існував до настання порушення, причому, такий підхід забезпечує справедливість, адже мета матеріальної відповідальності – не лише покарати винну сторону, а й відновити права постраждалої сторони у максимально можливому обсязі;

- наведено авторське визначення матеріальної відповідальності у міжнародному праві, що розуміється як це складний, багатовимірний інститут, який поєднує в собі як юридичні, так і політико-правові елементи, спрямовані на відновлення справедливості та підтримання правопорядку у міжнародній спільноті;

- аргументовано, що міст поняття компенсації у міжнародному праві значно ширший за просте відшкодування прямої матеріальної шкоди, бо вона може включати: а) прямі матеріальні збитки, що безпосередньо виникли через порушення, такі як вартість знищеного майна або витрати на відновлення порушених прав; втрати майбутніх доходів, які могли бути отримані як наслідок порушення (наприклад, втрата прибутків через втрату підприємства або інвестицій); б) моральну шкоду, яка, хоч і не має прямої матеріальної оцінки, визнається міжнародними судами як збиток, що підлягає компенсації, особливо у справах, пов'язаних із порушенням прав людини чи нанесенням шкоди репутації; в) втрати, пов'язані із затримкою виконання обов'язків, коли шкода виникає через несвоєчасність відшкодування, наприклад, упущена вигода або додаткові витрати, спричинені тривалим невиконанням міжнародних зобов'язань, – причому особливістю компенсації є її гнучкість – бо вона може варіюватися залежно від конкретних обставин справи, характеру збитків, політичного та правового контексту, – ба більше, бо саме: а) ця властивість робить компенсацію ефективним і практично незамінним механізмом у міжнародно-правових спорах, де точне відновлення початкового стану за допомогою реституції є неможливим; вона отримала у міжнародному праві широке визнання як ефективний механізм матеріальної відповідальності, що дозволяє гнучко реагувати на різноманітні ситуації порушення міжнародних зобов'язань; в) її застосування підтримується численними

рішеннями міжнародних судів і арбітражів, які конкретизують межі та умови виплат;

- аргументовано, що відповідальність міжнародних організацій за заподіяну матеріальну шкоду належить до одних із найскладніших і найактуальніших проблем сучасного міжнародного права – це, насамперед, пов'язано з низкою специфічних факторів, які роблять регулювання цього питання особливо складним і багатогранним, бо саме міжнародні організації:

- а) виконують широкий спектр функцій – від підтримки миру і безпеки, гуманітарної допомоги, регулювання економічних відносин до захисту прав людини, що накладає на них особливу відповідальність за можливі негативні наслідки їх діяльності;
- б) мають унікальний правовий статус, який відрізняється від статусу держав – бо вони створені за згодою держав-членів, діють на основі міжнародних договорів і мають обмежені, делеговані повноваження, що визначають межі їхньої відповідальності;

- доведено, що матеріальна відповідальність у період збройних конфліктів набуває особливого значення:

- а) оскільки наслідки воєнних дій часто призводять до масштабних матеріальних збитків як для держав, так і для приватних осіб;
- б) при цьому йдеться не лише про руйнування інфраструктури, житлового фонду чи економічних ресурсів, але й про завдання шкоди навколишньому середовищу, культурній спадщині та об'єктам, що мають критичне значення для життєзабезпечення населення;
- в) правове регулювання цього аспекту міжнародного права базується на фундаментальних принципах обмеження насильства, захисту цивільного населення та відновлення порушених прав, що закріплені у міжнародних договорах і звичаєвих нормах;
- г) при цьому, важливою складовою є визначення кола суб'єктів відповідальності, яке охоплює не лише держави, а й міжнародні організації та, у певних випадках, індивідів;
- г') не менш значущими є питання порядку нарахування відшкодування та ефективних механізмів реалізації компенсаційних зобов'язань, які мають забезпечити реальне відновлення справедливості та недопущення безкарності за воєнні

правопорушення; д) у цьому контексті матеріальна відповідальність виступає інструментом, що поєднує як превентивну, так і відновну функцію, формуючи основу міжнародно-правового реагування на наслідки збройних конфліктів;

- доведено, що сучасні тенденції розвитку міжнародного права свідчать про прагнення створення більш ефективних механізмів компенсації та відновлення порушених прав, – це включає формування спеціалізованих міжнародних компенсаційних фондів, розвиток прецедентної практики в міжнародних судах, а також активізацію ролі Міжнародного кримінального суду, трибуналів та арбітражних органів у питаннях визначення обсягу збитків та забезпечення їх відшкодування, – при цьому, важливим є поєднання превентивних, каральних та відновних функцій міжнародного права, що дозволяє підвищити ефективність матеріальної відповідальності, гарантувати захист цивільного населення, відновлення зруйнованої інфраструктури та екологічної рівноваги у зоні конфлікту, а також зміцнити довіру до міжнародних правових інститутів і сприяти стабільності міжнародних відносин;

- аргументовано, що Резолюція Генеральної Асамблеї ООН. А/ES-11/L.6 «Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України», що прийнята 14 листопада 2022 року, набуває подвійного значення: вона виступає водночас і правовим, і політичним документом – отже, з одного боку, вона легітимізує вимоги України про репарації на найвищому міжнародному рівні, з іншого – створює передумови для мобілізації фінансових, організаційних та інституційних ресурсів міжнародної спільноти для практичного виконання цих вимог; причому, з огляду на відсутність універсальних прецедентів подібного масштабу, цей документ може стати новою віхою у розвитку міжнародного права відповідальності та компенсаторних механізмів у випадках збройної агресії;

- доведено, що впровадження інноваційних міжнародно-правових механізмів передбачає створення комплексної системи координації між національними органами влади, міжнародними судовими та арбітражними

інстанціями, а також спеціалізованими експертними комісіями – такий підхід дозволяє розробляти уніфіковані методики оцінки шкоди, встановлювати чіткі критерії відповідальності та забезпечувати ефективний контроль за виконанням прийнятих рішень;

- аргументовано, що скоординована взаємодія цих органів забезпечує прозорість, законність та ефективність виконання міжнародних зобов'язань, сприяє мінімізації правових колізій, підвищує довіру до національної правової системи та створює надійні передумови для комплексного впровадження механізмів реституції і репарацій на національному рівні – причому, післявоєнний період характеризується появою нових форм шкоди, які виходять за межі традиційних матеріальних втрат, і ставить перед державою комплексні виклики у сфері міжнародної відповідальності – серед таких загроз особливо виділяються: а) руйнування критичної інфраструктури, включно з транспортними, енергетичними та комунікаційними системами, що безпосередньо впливає на економіку, життєдіяльність населення та функціонування державних інституцій, порушуючи стабільність державного управління і соціальної структури; б) значною проблемою також є екологічна шкода, спричинена забрудненням довкілля, руйнуванням природних ресурсів, деградацією екосистем і порушенням природоохоронних стандартів, що в) своєю чергою, вимагає застосування спеціалізованих міжнародних механізмів відшкодування екологічних збитків, включаючи залучення експертних оцінок, міжнародних фондів і процедур, спрямованих на відновлення природного середовища та запобігання подальшим негативним наслідкам;

- резюмується, що для забезпечення ефективного функціонування інституту матеріальної відповідальності та реалізації механізмів відшкодування збитків у післявоєнний період необхідно розробити та впровадити комплексні правові та організаційні заходи, – до них належить уточнення критеріїв визначення збитків, що дозволяє забезпечити однозначність і передбачуваність процедур оцінки шкоди, а також створення національних і міжнародних механізмів моніторингу виконання рішень щодо

компенсацій, які б гарантували прозорість та підзвітність усіх задіяних органів; при цьому важливо інтегрувати сучасні цифрові платформи та інформаційні системи для контролю за виконанням рішень і відстеженням процесів відшкодування, що підвищить ефективність та оперативність реалізації прав постраждалих осіб і суб'єктів.

Теоретичне та практичне значення роботи. Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що в ньому вперше у вітчизняній науці міжнародного права здійснено комплексний аналіз інституту матеріальної відповідальності як цілісного теоретичного феномену та практики його реалізації в сучасних умовах. Автором сформульовано власне визначення матеріальної відповідальності, розмежовано її основні форми – реституцію, компенсацію та відшкодування – з обґрунтуванням їхньої правової природи й пріоритетності застосування, уточнено зміст поняття компенсації та особливості відповідальності міжнародних організацій, а також осмислено специфіку матеріальної відповідальності в умовах збройних конфліктів. Сформульовані положення та висновки створюють теоретичне підґрунтя для подальших досліджень інституту міжнародної відповідальності, механізмів забезпечення міжнародного правопорядку й розвитку української доктрини міжнародного права в умовах протидії агресії російської федерації.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що правовий аналіз, основні положення й висновки дисертації відображають становлення та розвиток механізму реалізації матеріальної відповідальності у міжнародному праві, включно з розробкою рекомендацій щодо вдосконалення міжнародно-правових механізмів відшкодування та їх імплементації в національне законодавство України.

Застосування результатів дисертації можливе у таких сферах:

–у науково-дослідній: у дисертації вперше у вітчизняній науці міжнародного права проведено комплексний аналіз міжнародних документів щодо матеріальної відповідальності, а її положення й висновки можуть

служувати основою для подальших досліджень інституту міжнародної відповідальності та механізмів забезпечення міжнародного правопорядку;

–*в освітній*: використання розроблених у дисертації наукових положень під час викладання курсів «Міжнародне право», «Право Європейського Союзу» та «Міжнародне економічне право», а також для вдосконалення навчальних програм і підготовки підручників;

–*у практичній*: результати дисертації можуть бути використані в законодавчій діяльності органів державної влади України для вдосконалення законодавства у сфері відшкодування шкоди, а також для підготовки та підвищення кваліфікації юристів і юристів-міжнародників.

Повнота викладення матеріалів дисертації у наукових працях, опублікованих автором. Основні положення та результати дисертації відображено у 7 публікаціях. Серед них 3 наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Бялий Г. А. До проблеми визначення міжнародно-правової відповідальності в міжнародному публічному праві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 687-691. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.121>

2. Бялий Г. А. Форми та механізми реалізації матеріальної відповідальності за порушення міжнародних зобов'язань. *Право і суспільство*. 2025. № 2. С. 497-505. DOI: [DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.68](https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.68)

3. Бялий Г. А. Репарації за наслідки збройних конфліктів: міжнародно-правові механізми та практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 728-732. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/176>

4 наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Бялий Г. А. Поняття контрзаходів у сучасному міжнародному праві. *Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 21 квітня

2023 року). Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2023. С. 325-327 (форма участі – онлайн).

2. Бялий Г. А. Міжнародна відповідальність держав у системі прав людини. Матеріали круглого столу «Європейські стандарти освітніх програм: молодь і наука»: Тези доповідей (м. Київ, 10 листопада 2022 року). Київ: НАУ, 2022. С. 20-21 (форма участі – онлайн).

3. Бялий Г. А. Сатисфакція як форма відповідальності держав у міжнародному праві. *Круглий стіл з нагоди Дня спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя*: Тези доповідей (м. Київ, 23 лютого 2023 року). Київ: НАУ, 2023. С. 18-20 (форма участі – онлайн).

4. Бялий Г. А. Роль Ради Безпеки ООН у підтримці міжнародного миру та безпеки. *Юридичні аспекти протидії сучасним загрозам сталому розвитку*: тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 07 червня 2024 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. С. 277-279 (форма участі – онлайн).

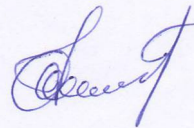
Відповідність чинним вимогам. Анотація, структура та обсяг дисертації відповідають установленим вимогам. Дослідження Бялого Гліба Анатолійовича на тему «Матеріальна відповідальність у міжнародному праві: формування та реалізація» є завершеною працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що розв'язують конкретне наукове завдання, цінне для розвитку сучасної юридичної науки. Науковий рівень дисертації відповідає вимогам, визначеним у Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016

року № 261, та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана українською мовою відповідно до норм правопису, а характер викладу матеріалу відповідає науковому стилю.

Рекомендація дисертації до подання у разову спеціалізовану вчену раду. Результати дисертації обговорено на засіданні кафедри міжнародного права від «15» червня 2026 року (Протокол № 10). За результатами засідання кафедри ухвалено рішення про надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Бялого Гліба Анатолійовича на тему «Матеріальна відповідальність у міжнародному праві: формування та реалізація».

Головуюча на засіданні,
завідувачка кафедри міжнародного права
ДВНЗ «УжНУ»

Ольга КОТЛЯР

Підпис Ольги Котляр засвідчую:
Вчений секретар ДВНЗ «УжНУ»

Олена МЕЛЬНИК